

зарубежних і отечественних учених по розвитку речі засобами художественної літератури. Раскрыта роль художественной литературы на речевое развитие ребенка. Отмечено, что у детей с общим недоразвитием речи нарушены все компоненты речевой системы, которые негативно влияют на формирование интеллектуальной, сенсомоторной, сенсорной и эмоционально-волевой сферы. Одним из средств развития речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи является художественная литература. В статье выделены влияние художественной литературы на речевое развитие детей с общим недоразвитием речи. Обоснована необходимость дальнейшего изучения данной проблемы с целью развития, обучения родному языку детей данной категории средствами художественной литературы.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, развитие речи, художественная литература, средство развития речи.

Bogachuk Y. Theoretical and methodological foundations of language development of children with the general underdevelopment of speech by means of fiction

In the article the problem of using fiction in correctional work with preschool children with the general underdevelopment of speech in the literature, carried out a detailed analysis of studies of foreign and domestic scientists on the development of speech means fiction. The role of literature on speech development. Indicated that children with general speech underdevelopment broken all components of speech systems which negatively affects the intellectual, sensory-motor, sensory, emotional and volitional. One means of language development of preschool children with the general underdevelopment of speech is fiction. The article singles out the impact of literature on speech development of children with the general underdevelopment of speech. The necessity of further study of the problem to develop, learning the native language of this category of children means of fiction.

Keywords: general underdevelopment of speech, language development, fiction, means of language development.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2015

Статтю прийнято до друку 10.06.2015

Рецензент: д.п.н., проф. Конопляста С.Ю.

УДК 376.1-056.264

Боряк О.В.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

У статті підіймається проблема доцільного вживання логопедичної термінології під час визначення порушень мовлення у дітей з порушеннями психофізичного розвитку (розумово відсталіх дітей). Мета статті – узагальнити існуючі дані про визначення поняття «системне недорозвинення мовлення», обґрунтувати та довести положення про те, що системне недорозвинення мовлення є окремою групою порушень, яка доповнює та розширює межі психолого-педагогічної класифікації порушень мовлення.

Ґрунтуючись на проведених дослідженнях автор визначає системне недорозвинення мовлення (СНМ) як різноманітні складні мовленнєві розлади, при яких порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться до її звукової та смислової сторін при супутніх порушеннях розвитку, що обумовлені порушеннями інтелекту, або призводять до його порушення.

При СНМ інтелектуальний розвиток має або набуває сталі ознаки порушення (ЗПР, розумова відсталість), що ускладнюють, а іноді, унеможливають нормований мовленнєвий розвиток. Тому порушення мовленнєвого розвитку за типом системного недорозвинення мовлення можна розглядати у випадках його обумовленості порушеннями інтелектуального розвитку (ЗПР, розумовою відсталістю), порушеннями слуху (туговухістю, глухотою), порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП), комплексними (складними) порушеннями розвитку, тяжкими порушеннями мовлення (алалії, афазії, дизартрії) у випадках, коли вони призводять до порушення інтелектуального розвитку.

Ключові слова: мовленнєва система, мовленнєва діяльність, функціональна система мови та мовлення, загальне недорозвинення мовлення, системне недорозвинення мовлення, розумова відсталість, розумово відсталі діти, порушення інтелектуального розвитку, порушення психофізичного розвитку, логокорекційна робота.

Мовленнєвий розвиток дітей із порушеннями психічного та (або) фізичного розвитку (далі – ППФР) сьогодні в Україні залишається однією з найбільш складних і недостатньо вирішених логопедичних проблем.

У різних галузях дефектології питанню вивчення порушень мовлення присвячені дослідження провідних науковців-дефектологів: при порушеннях слухового аналізатору, що призводять до цілого ряду вторинних відхилень, і, насамперед, до затримки мовленнєвого розвитку (Л.В. Борщевська, Р.М. Боскіс, К.Г. Коровін, К.В. Луцько, Н.І. Шелгунова, М.К. Шеремет та ін.); при порушеннях зору – Л.С. Вавіна, О.Л. Жильцова, Н.О. Крилова, Р.Є. Левіна, Т.П. Свиридчук, М.Є. Хватцев, С.Л. Шапіро та ін.; при порушеннях опорно-рухового апарату (ДЦП) – Л.О. Данилова, Е.А. Данилавичюте, М.Б. Ейдінова, О.М. Мастюкова, О.Г. Приходько, К.О. Семенова, М.Я. Смуґлін, Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко та ін.; при порушеннях поведінки та спілкування – у дітей з аутистичними порушеннями (Н.С. Андрєєва, О.В. Аршатський, Н.В. Базима, В.М. Башина, В.Є. Каган, С.Ю. Конопляста, І.П. Логвінова, О.С. Нікольська, В.В. Тарасун, М.К. Шеремет, Д.І. Шульженко та ін.); при затримці психічного розвитку –

Л.С. Вавіна, Т.П. Вісковатова, Н.М. Голуб, Т.А. Дашидзе, Н.В. Манько, І.В. Мартиненко, І.С. Марченко, Т.В. Сак, С.Ю. Танцюра та ін.

Сучасний етап наукових досліджень проблеми порушень мовленнєвого розвитку розумово відсталих дітей (РВД) характеризується домінуванням психолого-педагогічного напрямку, в якому переважають пошуки технологій корекції та розвитку мовлення (В.К. Воробйова, А.В. Єгорова, К.В. Казанцева, Г.А. Каше, Р.І. Лалаєва, М.А. Савченко, Є.Ф. Собонович, Г.С. Піонтківська, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко та ін.).

Попередній аналіз сучасного стану вивчення проблеми розвитку мовлення у РВД визначив необхідність дослідження, орієнтованого на вивченні порушень мовлення у цієї нозології дітей з позиції різних суміжних дисциплін: логопедії, логопатології дитячого віку, психології, психолінгвістики та нейропсихології.

Як засвідчує аналіз дослідження цієї проблеми в спеціальній літературі та на практиці, для здійснення логокорекційної роботи виявляється недостатнім логопедичний арсенал та інструментарій, яким користуються сучасні логопеди, щоб подолати труднощі, які супроводжують мовленнєвий розвиток РВД.

Останні десятиріччя вивчення порушень мовлення у РВД здійснюється, переважно, в напрямку педагогічних позицій. Зазвичай у логопедії враховується лінгвопатологічна симптоматика, і значно рідше – синдроми, що супроводжують порушений розвиток дитини, зокрема, дитини з розумовою відсталістю. Це, з одного боку – формує одностороннє уявлення про симптоматику порушень мовлення у РВД, гальмує розуміння глибини дефекту, його структури та механізмів, а з іншого – звужує напрями пошуку шляхів його подолання.

Аналіз досліджень свідчить про певну односторонність вивчення мовлення у дітей з розумовою відсталістю, ототожнення дефекту мовлення у РВД лише з розумовою відсталістю, про низький рівень ефективності логопедичного впливу. Різноманіття попередньо одержаних даних підтверджує необхідність дослідження структури мовленнєвих порушень при розумовій відсталості. При чому таке дослідження повинно здійснюватися у медико-психолого-педагогічному руслі, тобто – на основі міждисциплінарної взаємодії, занурення у різні простори ознак порушень розвитку у РВД.

Предмет нашого дослідження – мовленнєва діяльність дітей з розумовою відсталістю виходить за сучасні рамки виключно педагогічних (логопедичних) досліджень. У межах цієї статті ми інтерпретуємо концептуальний апарат, існуючі теоретичні підходи з метою визначення та наукового обґрунтування специфічних особливостей притаманних порушенням мовленнєвого розвитку при розумовій відсталості (РВ) на якісно новому рівні.

Мета статті – узагальнити існуючі дані про визначення поняття «системне недорозвинення мовлення», обґрунтувати та довести положення про те, що системне недорозвинення мовлення є окремою групою порушень, яка доповнює та розширює межі психолого-педагогічної класифікації порушень мовлення.

Визначення структури мовленнєвого порушення при розумовій відсталості – одна з надзвичайно складних проблем логопедичної галузі, обумовлена тим, що дана патологія мовлення має безліч характеристик: морфо-функціональні, психоневрологічні (неврологічні), лінгвістичні, соціальні тощо.

Як відомо, мовлення являє собою психічну функцію людини, має складну психологічну структуру та багатовекторну мозкову організацію. Мовлення включено у різні форми психічної діяльності. Як комунікативний засіб – правомірно відноситься до психології особистості, як акт поведінки – розглядається у межах психології поведінки. Будучи засобом отримання знань та формою їх категоріального значення, мовлення має безпосереднє відношення до психології пізнання, когнітивної психології. Як форма практичної реалізації мови, мовлення виступає предметом вивчення лінгвістики та психолінгвістики. Безперечно, це є свідченням багаторівневої складності названого явища, оскільки вивчення феномену мовленнєвої діяльності відбувається в різних аспектах: фізіологічному, психічному, логопедичному, лінгвістичному, психолінгвістичному, нейрофізіологічному. Як засвідчує аналіз досліджень цих суміжних наук щодо трактування і розуміння поняття «мовленнєва діяльність», стає зрозумілим його неоднозначне і розмите визначення.

У загальній психології мовлення визначається як форма спілкування, що історично склалася в

процесі матеріальної перетворюючої діяльності людей, опосередкована мовою. Сучасна психологія розглядає мовлення як універсальний засіб спілкування, тобто як складну та специфічно організовану форму свідомої діяльності, в якій приймають участь два суб'єкта – відтворюючий мовленнєве висловлювання та сприймаючий його [2, с. 31].

У психолінгвістиці мовлення розглядається як одна з форм діяльності людини [8, с. 132].

За визначенням О.О. Леонтьєва, мовленнєва діяльність – це специфічне вживання мови для спілкування [3, с. 287].

На думку науковців мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований процес, опосередкований *мовленнєвою системою* і обумовлений ситуацією, процес прийняття і передачі повідомлень [5, с. 343].

Існує безліч трактувань терміну «система» та «системність». Система (від грецької «*systema*» – ціле, складене з частин) – єдність, складена з взаємозалежних частин, кожна з яких додає щось конкретне в унікальні характеристики цілого [7, с. 562]. У лінгвістиці під системою розуміють структуровану (маючи певну структуру) сукупність елементів, які поєднані деякою спільною функцією [3, с. 223].

Узагальнюючі сучасні визначення терміну «система» можна зробити висновок, що система – це сукупність об'єктів, поєднаних зв'язками, так, що вони функціонують як єдине ціле, набуваючи нові якості, які відсутні у цих об'єктів поодиноці (окремо) (авт.).

Сукупність мовних одиниць, правил їх комбінування для побудови висловлювання, психофізіологічні механізми реалізації висловлювань у мовленнєвій формі утворюють функціональну самоорганізуючу систему (Анохін П.К., 1975; Залевська О.О., 1999; Корнєв О.М., 2006; Конопляста С.Ю., 2010). Мовлення, як вища психічна діяльність, з психофізіологічних та психолінгвістичних позицій розглядається нами теж як система, здатна до самоорганізації, тобто до розвитку, метою і організуючим початком якої виступає комунікація у широкому розумінні цього терміну.

Механізми недорозвинення мовлення представляють собою найменше вивчену галузь логопедичної науки. У дослідженнях О.М. Корнєва визначено, що недорозвинення мовлення у дітей представляє складний комплекс дизонтогенетичних проявів. Автор зазначає, що в більшості випадків він включає недоліки як мовленнєвих, так і немовленнєвих психічних функцій, в результаті чого відбувається дисбаланс між вже сформованими лінгвопатологічними синдромами та синдромами когнітивної недостатності які вступають у взаємодію між собою під час психічного розвитку дитини. Результатом цього є поява додаткової психопатологічної симптоматики, яку можна назвати вторинною, та ускладнення первинних дизонтогенетичних явищ [3, с. 60].

У патолінгвістичній літературі досі є дискусійним питання чи є феноменологія недорозвинення мовлення наслідком його надмірної незрілості або патологічного розвитку (за В.О. Ковшиковим). У нашому дослідженні ми трактуємо патологію мовлення як «невідповідність основних параметрів мовленнєвої діяльності загальноприйнятим, науково обґрунтованим віковим нормам мовленнєвого розвитку» [3, с. 123].

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що під системою недорозвинення мовлення можна визначати такі порушення в мовленнєвому розвитку, які одночасно характеризуються як несформованість процесу говоріння, так і несформованість процесів сприймання мовленнєвих повідомлень.

Системний аналіз мовленнєвих порушень дозволив вирішити питання про структуру різних форм патології мовлення у залежності від стану сформованості компонентів мовленнєвої системи.

Теоретичне обґрунтування загального недорозвинення мовлення було сформовано на основі багатоаспектних досліджень різних форм мовленнєвої патології у дітей дошкільного і шкільного віку (Г.І. Жаренкова, Г.А. Каше, С.Ю. Конопляста, І.В. Мартиненко, І.С. Марченко, Н.О. Нікашина, Л.Ф. Спірова, Є.Ф. Соботович, Р.Є. Левіна, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, М.К. Шеремет та ін.).

У сучасній логопедії під поняттям «загальне недорозвинення мовлення» (ЗНМ) розуміють різні складні мовленнєві розлади, при яких у дітей з нормальним слухом та інтелектом спостерігаються відхилення у формуванні мовленнєвої діяльності, порушене засвоєння всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до звукової і змістовної сторони мовлення.

У дослідженнях науковців І.Т. Власенко, О.В. Єгорової, Н.М. Іванової, О.В. Казанцевої, О.В. Каракулової та ін. системне недорозвинення мовлення розглядається в аспекті загального недорозвинення мовлення. Так на думку А.О. Арендарук, «незважаючи на варіативність клінічних характеристик дітей з ЗНМ, спільним для них являється системне недорозвинення мовлення. При цьому особливо складним і стійким є порушення формування лексики і граматичної будови мовлення». Далі автор продовжує «мовленнєві порушення у дітей із ЗНМ обумовлені несформованістю або розладом на ранніх етапах онтогенезу власне мовленнєвих психологічних і фізіологічних механізмів при первинно збереженому слусі та інтелекті» [1].

На нашу думку, порівняння загального недорозвинення мовлення з системним недорозвиненням мовлення є не зовсім коректним, як і визначення системного недорозвинення мовлення – «загальним недорозвиненням мовлення вторинного походження». Оскільки правомірною, на нашу думку, є точка зору Р.І. Лалаєвої про те, що ґрунтуючись на концепції Р.Є. Левіної про рівневий підхід до визначення порушень мовлення, а також на положенні про первинні та вторинні симптоми, про загальні та специфічні закономірності аномального розвитку, неправомірне співвідношення рівнів загального недорозвинення мовлення у дітей із нормальним слухом та інтелектом і дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (ЗПР, розумовою відсталістю), порушеннями слуху (туговухістю, глухотою), порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП), комплексними (складними) порушеннями розвитку. Головним у визначенні ЗНМ є акцентуація на аспекті первинного збереження слуху та інтелекту, що передбачає виникнення компенсаторних механізмів під час корекційно-розвивальної логопедичної роботи, яка в подальшому матиме певні позитивні результати під час виправлення порушень мовлення та розвитку мовленнєвої діяльності.

Визначена проблема трактування порушень мовлення у дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку, при яких відбуваються порушення слуху та (або) інтелекту, створюють свого роду гальмівний ефект на практику корекційної (логопедичної) роботи. Оскільки намагання вчителів-логопедів використовувати традиційні методики, що застосовуються у роботі при ФФНМ чи ЗНМ, досить часто є малоефективними, оскільки не досягають головної мети – корекції порушених механізмів, які спричиняють порушення мовлення.

На нашу думку, системне недорозвинення мовлення є окремою, самостійною групою порушень, яку потрібно розглядати в межах психолого-педагогічної (симптомологічної) класифікації порушень мовлення.

Перше вживання терміну в логопедичному аспекті відбулося у межах концепції «системного недорозвинення мовлення» Р.Є. Левіної, відповідно до якої порушення мовленнєвої діяльності у дітей з загальним недорозвиненням мовлення розглядалися вченою як системні порушення, пов'язані з розумінням системної взаємодії різних компонентів мови між собою. Ця концепція була розроблена науковцем в аспекті вивчення алалії. Відповідно, на той час, найбільш поширеним та загальноприйнятим визначенням алалії було трактування цього порушення, як відсутності мовлення або його системне недорозвинення (визначення «системне» передбачало комплексне порушення всіх його сторін).

Нове трактування визначення «системне недорозвинення мовлення» було запропоновано Пітерською школою корекційної педагогіки для широкого кола фахівців у 2000 році, у збірнику методичних рекомендацій «Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения» колективом авторів Р.І. Лалаєвою, Л.В. Лопатиною, Н.В. Ніщевною, Н.В. Серебряковою [4]. На думку науковців, порушення мовленнєвого розвитку у розумово відсталих дітей мають специфічні ознаки, які не можна систематизувати та узагальнити відповідно до існуючих груп порушень психолого-педагогічної класифікації. Мовлення цих дітей настільки слабо розвинуте, що не може здійснювати функцію спілкування. Недорозвинення комунікативної функції мовлення не компенсується і іншими засобами спілкування, зокрема міміко-жестикультурними. В результаті у шкільному віці РВД мають суттєве недорозвинення мовлення, яке має суттєві специфічні ознаки порушення, відповідно, для його визначення був вжитий термін «системне недорозвинення мовлення».

Узагальнюючи вищевикладене ми можемо визначити системне недорозвинення мовлення

(СНМ) як різноманітні складні мовленнєві розлади, при яких порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться до її звукової та смислової сторін при супутніх порушеннях розвитку, що обумовлені порушеннями інтелекту, або призводять до його порушення.

У нашому розумінні системне недорозвинення мовлення передбачає визначення не тільки порушень мовленнєвої системи, на різних її рівнях, але й супутніх порушень розвитку за її межами. Провідними порушеними складовими цієї системи недорозвинення виступає не тільки мовленнєва, а й інші системи з якими вона корелює (переважно ЦНС). Нейропсихологічні дослідження дітей з недорозвиненням мовлення (Корнєв О.М., 2006) демонструють виразні прояви нерівномірності у розвитку різних функціональних систем. У якості чинників, на думку автора, можуть виступати три групи обставин: а) вогнищеві церебральні ураження або дисфункції; б) негативний вплив екзогенних чинників, що гальмують дозрівання нейронів та провідникових шляхів певних мозкових систем; в) генетично детерміновані асинхронії розвитку та функціональна слабкість певних функціональних систем мозку [3].

При цьому інтелектуальний розвиток має або набуває сталі ознаки порушення (ЗПР, розумова відсталість), що ускладнюють, а іноді, унеможливають нормований мовленнєвий розвиток. Тому порушення мовленнєвого розвитку за типом системного недорозвинення мовлення можна розглядати у випадках його обумовленості порушеннями інтелектуального розвитку (ЗПР, розумовою відсталістю), порушеннями слуху (туговухістю, глухотою), порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП), комплексними (складними) порушеннями розвитку, тяжкими порушеннями мовлення (алалії, афазії, дизартрії) в випадках, коли вони призводять до порушення інтелектуального розвитку.

Розглядаючи системне недорозвинення мовлення як прояв недосконалості мовної здібності, «умовно» можна передбачити чотири варіанти його виникнення та розвитку:

1. СНМ визначається органічним ураженням зон кори головного мозку, що відповідають за мовну здібність і сьогодні в більшості випадків визначаються як «загального недорозвинення мовлення» (ЗНМ) при умові збереженого інтелектуального потенціалу та повноцінної роботи аналізаторів.

Це ті прояви ЗНМ (алалії), які мають резистентність до корекційного впливу та у деяких випадках не можуть бути компенсовані в результаті корекційного впливу. У подальшому в цих дітей спостерігається стійке системне недорозвинення мовлення, яке вимагає логопедичного супроводу під час усього терміну навчання. У цих випадках, динаміка формування мовленнєвої діяльності залежить від важкості ураження відповідних зон головного мозку та пластичності компенсаторних механізмів.

2. СНМ обумовлене несформованістю комунікативних потреб (при порушеннях психофізичного розвитку: розумовій відсталості, затримці психічного розвитку, сенсорних порушеннях та порушеннях опорно-рухового апарату). Ця несформованість обумовлена специфікою розвитку: відсутністю (несформованістю) мовленнєвої мотивації, вербальних засобів спілкування.

3. СНМ обумовлене відсутністю повноцінного мовного середовища (педагогічна занедбаність). Це детермінує спотворення процесу розвитку мовних здібностей. У цих випадках можна припустити, що СНМ на початкових етапах буде визначатися як «затримка мовленнєвого розвитку» (ЗМР) або «затримка темпів мовленнєвого розвитку» (синдром Мауглі). Чим пізніше дитина потрапляє у сприятливе мовленнєве середовище, тим нижчі компенсаторні можливості.

4. СНМ нез'ясованого ґенезу, при якому спостерігається поступовий мовленнєвий «мутизм» на основі або несприятливих психологічних умов, або соматичного стану здоров'я дитини.

СНМ у дітей представляє собою складний комплекс дизотогенетичних проявів. У більшості випадків він включає порушення як мовленнєвих так і немовленнєвих функцій. У широкому розумінні мовлення та мова є когнітивними функціями. Таким чином, оволодіння мовою повинно відбуватися аналогічно тим закономірностям, що і когнітивний розвиток. Існують багаточисельні дослідження, присвячені вивченню мовленнєвого розвитку у дітей з порушеннями інтелекту. Більшість спостережень свідчать про те, що розвиток мовлення при розумовій відсталості (РВ) та ЗПР як правило відбувається аномально [3, с. 65].

Ураховуючи існуючі дослідження в галузі корекційної педагогіки та, зокрема, олігофренопедагогіці, ми можемо стверджувати, що порушення інтелектуального розвитку – розумова відсталість, накладає специфічний відбиток на характер системного недорозвинення мовлення. У зв'язку з цим під час аналізу структури мовленнєвого порушення при РВ необхідно враховувати не

тільки загальні, але й специфічні закономірності проявів та механізмів СНМ, прояви співвіднесення порушень різних рівнів мовленнєвої діяльності.

За визначенням науковців, до специфічних закономірностей, характерних для всіх РВД слід віднести:

- системне недорозвинення мовлення як поєднання взаємопов'язаних компонентів мовно-мовленнєвої діяльності;
- наявність порушень мовленнєвої діяльності на різних рівнях її функціонування;
- домінування порушень на семантичному рівні мовних одиниць;
- складний характер симптоматики та патогенезу мовленнєвих порушень;
- варіативність у співвідношенні порушень різних рівнів мовленнєвої функціональної системи;
- порушення інтеріоризації мовленнєвих процесів;
- порушення швидкості, об'єму та якості обробки мовленнєвої інформації;
- значне зниження плануючої та когнітивної функції мовлення.

Узагальнюючи вищевикладене, ми вважаємо, що відповідно до визначення, термін «ЗНМ» не може бути використаний під час логопедичної діагностики порушень мовлення у РВ дітей. Для визначення несформованості мовлення як системи у РВД рекомендуються наступні формулювання логопедичних висновків, запропоновані Р.І. Лалаєвою (на основі ступеневого підходу): СНМ важкого, середнього, легкого ступеня.

Подальше визначення та обґрунтування ступенів СНМ передбачає проведення експериментального аналізу когнітивних механізмів недорозвинення мовлення та його описових (як якісних так і кількісних) характеристик, важливість з'ясування як загальних, так і специфічних закономірностей мовленнєвого розвитку, стану мовленнєвої системи в цілому. Обґрунтування ступенів системного недорозвинення мовлення буде актуальним, на нашу думку, не тільки під час визначення порушень мовлення при розумовій відсталості, але й при інших порушеннях психофізичного розвитку.

Використана література

1. **Арендарук А.О.** Проблеми загального недорозвинення мовлення у дітей / А. О. Арендарук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Medecine/7_86151.doc.htm (Назва з екрану).
2. **Глухов В.П.** Основы психолингвистики: учеб. пособие для студентов вузов / В. П. Глухов. – М: АСТ: Астрель, 2005. – С.31.
3. **Корнев А. Н.** Системный анализ психического развития детей с недоразвитием речи : дис. ... доктора псих. наук : 19.00.04 / Александр Николаевич Корнев. – Санкт-Петербург, 2006. – 515 с.
4. **Лалаева Р. И.** Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения / Р. И. Лалаева, Л. В. Лопатина, Н. В. Нищева, Н. В. Серебрякова. – С-П, 2000. – 184 с.
5. **Леонтьев А. А.** Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М., 1999. – С. 287.
6. **Літвінова О. В.** Мовленнєва діяльність – психолінгвістична проблема / О. В. Літвінова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. - № 23. – С. 343
7. **Современный словарь иностранных слов.** – СПб.: Дуэт, 1994. – С. 562.
8. **Уфимцева А. А.** Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1974. – 206 с.

References

1. **Arendaruk A. O.** Problemi zagalnogo nedorozvinennya movlennya u ditej / A. O. Arendaruk. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.rusnauka.com/14_npirt_2011/medecine/7_86151.doc.htm (Nazva z ekranu).
2. **Gluxov V. P.** Osnovy psixolingvistiki: ucheb. posobie dlya studentov vuzov / V. P. Gluxov. – M: AST: Astrel, 2005. – P. 31.
3. **Kornev A. N.** Sistemnij analiz psixicheskogo razvitiya detej s nedorazvitiem rechi : dis. ... doktora psix. nauk : 19.00.04 / Aleksandr Nikolaevich Kornev. – Sankt-Peterburg, 2006. – 515 p.
4. **Lalaeva R. I.** Diagnostika narushenij rechi u detej i organizacija logopedicheskoj raboty v usloviyah doskolnogo obrazovatel'nogo uchrezhdeniya / R. I. Lalaeva, I. V. Lopatina, N. V. Nishheva, N. V. Serebryakova. – S-P, 2000. – 184 p.
5. **Leontev A. A.** Osnovy psixolingvistiki / A. A. Leontev. – m., 1999. – P. 287.
6. **Litvinova O. V.** Movlenneva diyalnist – psixolingvistichna problema / O. V. Litvinova // Naukovij chasopis NPU imeni M.P.Dragomanova. Seriya 19. Korekciyna pedagogika ta specialna psixologiya. Zb. naukovix prac. – K. : NPU imeni M.P.Dragomanova, 2013. - № 23. – P. 343.
7. **Sovremennij slovar inostrannyx slov.** – SPb.: Duet, 1994. – P. 562.
8. **Ufimceva A. A.** Tipy slovesnyx znakov / A. A. Ufimceva. – M.: Nauka, 1974. – 206 p.

Боряк О.В. К проблеме определения системного недоразвития речи

В статье поднимается проблема целесообразности употребления логопедической терминологии при определении нарушений речевого развития у детей с нарушениями психофизического развития (умственно отсталых детей). Цель статьи

– систематизувати свідчення про визначення поняття «системне недорозвиття мови», обґрунтувати і довести положення про те, що системне недорозвиття мови є окремою групою порушень, яка доповнює і розширює межі психолого-педагогічної класифікації порушень мови.

Основою на проведених дослідженнях автор визначає системне недорозвиття мови (СНР) як різноманітні складні мовні порушення, при яких порушено формування всіх компонентів мовної системи, які стосуються до її звукової і смислової сторони при супутніх порушеннях розвитку, які обумовлені порушеннями інтелектуального розвитку або призводять до його порушення.

При СНР інтелектуальне розвитку має або отримує постійні ознаки порушення (ЗПР, умствена відсталість), що ускладнює, а іноді робить неможливим нормальне мовне розвитку. Тому, порушення мовного розвитку, за типом системного недорозвиття мови, можна розглядати в випадках його обумовленості порушеннями інтелектуального розвитку (ЗПР, умствена відсталість), порушеннями слуху (глухота), порушеннями опорно-двигального апарату (ДЦП), комплексними порушеннями розвитку, важкими порушеннями мови (алалія, афазія, дизартрія), в випадках, коли вони призводять до порушенням інтелектуального розвитку.

Ключові слова: мовна система, мовна діяльність, функціональна система мови і мови, загальне недорозвиття мови, системне недорозвиття мови, умствена відсталість, умствено відсталі діти, порушення інтелектуального розвитку, порушення психофізичного розвитку, логокорекційна робота.

Boryak O.V. On the problem of the definition of the systematic speech underdevelopment

The article raises the problem of expediency use of logopedic terminology when determine disorders speech development in children with developmental needs (mentally retarded children). The purpose of the article is to systematize information about the concept definition of "systematic speech underdevelopment", to justify and prove the fact that the systematic speech underdevelopment is a separate group of disorders which complements and expands the boundaries of psycho-pedagogical classification of speech disorders.

Based on conducted researches the author defines systemic speech underdevelopment (SSU) as complicated speech disorders in which the formation of all system speech components is disrupted and these components relate to its sound and meaningful aspects during disorders development which are caused by the intellectual development disorders or lead to its disorders.

Under SSU the intellectual development has or acquires permanent features of disorders (CRA, mental retardation) that complicates and sometimes makes impossible the normal speech development. Therefore, the speech development disorder by the type of speech systemic underdevelopment can be considered in cases of its conditionality by intellectual disabilities (mental retardation), hearing disorder (deafness), disorders of the musculoskeletal system (cerebral palsy), complex developmental disorders, severe speech disorders (alalia, aphasia, dysarthria) in cases when they lead to intellectual development disorders.

Keywords: speech system, speech activity, a functional system of speech and language, general underdevelopment of speech, systemic speech underdevelopment, mental retardation, mentally retarded children, intellectual disabilities, mental and physical development disorders, logocorrectional work.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2015 р.

Статтю прийнято до друку 18.05.2015 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК:376.36:81.23

Вознюк Л.М.

ВИВЧЕННЯ СЕНСОРНОГО КОМПОНЕНТА ЯК ОСНОВИ ДО ОВОЛОДІННЯ ГРАФО-МОТОРНИМИ НАВИЧКАМИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ДЦП

У статті висвітлено особливості формування графо-моторних навичок як підготовчого і основного етапу до оволодіння процесом письма дітьми з ДЦП, що складає вагому проблему для залучення їх у загальноосвітній навчальний простір. Описано результати вивчення сенсорного компонента дошкільників з церебральною патологією як орієнтовної основи формування графо-моторних навичок. Наголошується на необхідності врахування принципу усвідомленого навчання даної навички та принципу єдності діагностики і корекції. Переважна більшість дітей з ДЦП в силу різних обставин не може отримувати якісні освітні послуги з дошкільної освіти, а також не може скористатися розробками звичайних зошитів-прописів з друкованою основою, адже такі посібники є всього лиш графічною продукцією, яка не зважає на компенсаторні можливості організму дітей дошкільного віку та не базується на міжаналізаторній взаємодії. Стаття наголошує на необхідності створення спеціальних посібників, якими могли б вчасно скористатись батьки та фахівці в сімейно-центрованій освітній моделі.

Ключові слова: дитячий церебральний параліч, графо-моторні навички, сенсорний компонент, зорово-моторна координація, оптико-просторове сприйняття, міжаналізаторна взаємодія, принцип усвідомленого навчання, сімейно-центрована освітня модель.

Спостереження за дітьми з ДЦП можуть викликати у людей, не пов'язаних зі спеціальною освітою, подвійні почуття: про дитину із легким ступенем захворювання складається враження, що вона не потребує особливого навчання та виховання, проте дитина з важким ступенем цієї ж патології викликає жалість і думки про те, що навчати її – марна справа. Однак, лише відповідні фахівці (медики,